

СИСТЕМА РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз системи розвивального навчання з погляду сучасних тенденцій розвитку світової, європейської, національної освіти.

Визначальним у сучасній концепції педагогічної освіти, як і освітньої галузі держави в цілому, є вплив загальних цивілізаційних тенденцій розвитку, які пов'язують із переходом від індустріальних до науково-інформаційних технологій. У зв'язку з цим значно посилюється роль науки, інтелектуального потенціалу країни, а індивідуальний розвиток особистості стає основним критерієм розвитку нації. Освіта як галузь, що забезпечує олюднення наукових знань, розвиток кожного члена суспільства, поряд із наукою стає пріоритетною сферою розвитку і вкладання капіталу у XXI столітті. Аналізуючи те, як швидко в сучасному світі оновлюються наукова інформація, змінюються технології, приходимо до висновку, що навчити людину на все життя неможливо, а мета її навчання перш за все має полягати в тому, щоб вона вміла навчатися самостійно. Саме тому в сучасних зарубіжних освітніх системах став використовуватися термін "facilitator" – той, хто сприяє, полегшує, допомагає навчатися. Сучасні тенденції розвитку цивілізації, які викликані глобальними процесами гуманізації, гуманітаризації та демократизації, зумовили актуалізацію проблеми розвитку особистісних якостей суб'єктів навчально-виховного процесу. Тому завданням статті є аналіз концептуальних засад системи розвивального навчання в площині сучасних освітніх процесів.

До глобальних процесів у світовій спільноті належать рух до міжнародної інтеграції, який проявляється і в галузі вищої освіти. Прикладом такого інтеграційного поступу є Болонський процес у Європі, який ставить завдання створення єдиної загальноєвропейської освітньої системи навчання, зближення і поєднання систем освіти країн Європи, підвищення престижності Європейської вищої освіти та конкурентоспроможності Європейського регіону на світовому ринку праці, сприяння мобільності населення країн Європи, посилення інтеграції науки і освіти.

Засобом реалізації цих завдань є запровадження в навчальний процес Європейської кредитно-трансферної системи, створення стандартів за напрямками освіти, у яких домінуючим буде діяльнісний аспект засвоєння знань з урахуванням загальноєвропейських і регіональних особливостей, розробка великої кількості спецкурсів, модульних програм, які дають змогу студентам робити власний вибір із набору кредитів, завдяки можливості навчання за індивідуально-варіативною частиною освітньо-професійної програми. У зв'язку з цим у вищих навчальних закладах повинні переважати комунікативні методи і форми навчання, які є характерними для європейської зони освіти, а в навчальному процесі значно підвищується роль самостійної навчальної діяльності студентів, актуалізуються їхні вміння навчатися, самостійно здобувати знання. Це відповідає основним концептуальним засадам розвивального навчання – особистість учня (студента) є центральною фігурою навчального процесу, для якої створюються всі умови для розвитку здібностей, обдарувань, творчості.

Україною як рівноправним членом світового товариства прийнято цілий ряд заходів на законодавчому рівні, які визначають, що найбільшою цінністю освітньої галузі держави є особистість учня і студента. Такими законодавчими актами є закони "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про загальну середню освіту", Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи. Зокрема, у Концепції 12-річної загальної середньої освіти зазначається, що освіта XXI століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культурно-творча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблеми, критично вислухати, опрацювати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни [1].

А для цього сучасна педагогічна освіта має бути фундаментальною, а отже, поєднувати світоглядно-методологічні, дидактичні, психологічні і фахові знання. Тільки за цієї умови випускники педагогічного університету здатні швидко перебудувати напрям і зміст своєї професійної діяльності відповідно до нових тенденцій і завдань освітньої галузі. Академік С. Гончаренко з цього приводу зауважує: "Фундаменталізацію професійної освіти не можна зводити лише до механічного збільшення обсягу вивчення математики, природничих, технічних, суспільних наук. Фундаменталізація освіти спирається на системне, цілісне засвоєння матеріалу всіх предметів навчального плану і набуття учнями чи студентами необхідних практичних навичок застосування теоретичних знань, на створення в учнів і студентів внутрішньої потреби, мотивації у саморозвитку й самоосвіті протягом усього активного життя" [2: 6]. Таким чином, фундаменталізація знань особистості ґрунтується на тих же концептуальних засадах, що і система розвивального навчання: системність, цілісність, високий теоретичний рівень, внутрішня мотивація навчальної діяльності, формування вміння самостійно навчатися, здобувати знання.

У Національній доктрині розвитку освіти (затвердженій Указом Президента від 17 квітня 2002 р.) перехід із інформаційно-описового на особистісно-орієнтоване, розвивальне навчання визнаний головним напрямком удосконалення освітньої галузі держави, оскільки метою освіти є формування і розвиток творчої особистості [3]. Саме тому процес перетворення зовнішніх впливів та стимулів у внутрішні мотиви особистості, технології, які здатні перетворити кожного студента з об'єкта на суб'єкт навчальної роботи і є засобом демократизації та гуманізації відносин у системі "викладач – студент", повинні стати окремим об'єктом досліджень психологічної і педагогічної наук.

У державній програмі "Вчитель", розробленій на період до 2012 року, зазначається, що освіта є пріоритетною сферою в соціально-економічному, духовному і культурному розвитку держави, у якій ключова роль відводиться вчителю [4]. Саме від того, як організує він свою власну діяльність, навчальну діяльність дітей, залежить чи реалізується державна політика в галузі освіти, яка спрямована на розвиток інтелектуального і духовного потенціалу нації. Головною метою програми є визначення системи невідкладних і перспективних заходів щодо модернізації системи освіти. Засобами для реалізації цієї мети є виконання ряду завдань.

1. Ліквідація розриву між змістом педагогічної освіти та досягненнями педагогічної науки і практики. Для цього потрібно максимально наблизити навчальний процес у педагогічному вузі до науково-дослідної діяльності, яка передбачає розв'язування навчально-пізнавальних задач на теоретичному рівні. Організація саме такої діяльності лежить в основі системи розвивального навчання.

2. Оновлення змісту педагогічної освіти, забезпечення випереджувального спрямування підготовки педагогічних працівників. Сутність цього завдання пов'язується з відмовою від традиційної авторитарної і настановної педагогіки, у якій майбутній учитель є об'єктом діяльності й утвердження педагогіки ділового співробітництва та гуманізму, зорієнтованої на розвиток студента засобом організації його власної навчальної діяльності. Завдяки формуванню вмінь самоорганізації, саморегуляції діяльності, які є головними в концепції розвивального навчання, стає можливою і випереджувальною підготовка майбутнього фахівця.

3. Забезпечення оптимального співвідношення між професійно-педагогічною, фундаментальною та соціально-гуманітарною підготовкою вчителя. Таке завдання може бути виконане в рамках розвивального навчання, у якому реалізуються діяльнісний, системний та комплексний підходи до організації навчально-професійної діяльності майбутніх учителів, що дозволяє здійснювати підготовку вчителя на рівні методології наук, поєднувати соціальне, психологічне і педагогічне з допомогою різних видів діяльності.

4. Поліпшення культурної, мовної, психолого-педагогічної, комп'ютерної, методичної, практичної підготовки вчителів, їх професійного рівня в цілому. Розв'язання цього завдання значною мірою залежить від культурного освітнього середовища, яке створене у вищому педагогічному навчальному закладі. Культурно-людських цінностей, науки, освіти, домінанта внутрішніх мотивів навчально-професійної діяльності та можливість їх рефлексії є тими факторами, які у змозі забезпечити розв'язання поставленого завдання.

5. Упровадження багатоваріантних моделей і програм здобуття педагогічної освіти, які забезпечують диференційовану підготовку педагогічних працівників для роботи з обдарованими дітьми в навчальних закладах нового типу. Орієнтація на особистість, її інтереси, прагнення, цінності, створення умов для розвитку й самореалізації кожного учасника навчально-виховного процесу, індивідуалізація та диференціація навчального процесу відхиляє інваріантний шлях здобуття кваліфікації майбутнім фахівцем. Готовність до роботи із здібними та обдарованими дітьми в навчальних закладах нового типу є важливим показником професійної компетентності спеціаліста, ознакою фундаментальних знань.

6. Підвищення ролі вчителя у формуванні громадянського суспільства. Роль учителя має значно підвищитися у вихованні та розвитку підростаючого покоління. Як доводять психологи, виховує і розвиває перш за все та система навчання, яку він запроваджує у своїй роботі. Реалізація системи розвивального навчання сприяє формуванню громадянина держави із стійкими пізнавальними мотивами, високими моральними цінностями, здатного мислити, самостійно приймати рішення, бути творцем своєї власної діяльності. А тому виконання цього завдання значною мірою залежатиме від того, чи є система розвивального навчання особистісно сприйнятою та значущою для вчителя.

7. Підвищення престижу педагогічної професії в суспільстві та утвердження високого соціального статусу вчителя. Без сумніву, що вчитель, який виховує творчу особистість, громадянина з високими моральними якостями, має високий соціальний статус. Це доводять ті вчителі, які захоплені своєю професією, люблять дітей, уміють зацікавити своїм предметом. До таких необхідних умов додається володіння технологією розвивального навчання, у якому домінує місце займає міжособистісний діалог (евристична бесіда) учасників навчального процесу з метою постановки навчально-пізнавальних задач, знаходження їх розв'язання та здійснення узагальнення відкритих способів дій. За умови державної підтримки, гідної оцінки праці вчителя, морального і матеріального стимулювання роботи вчителів-новаторів, реалізації широкомасштабної державної програми впровадження в навчальний процес технологій розвивального навчання стає можливим виконання поставленого завдання.

Відповідно до сучасної концепції розвитку педагогічної освіти модернізація методичної підготовки вчителя має здійснюватися головним чином не через забезпечення його великою кількістю методичних рекомендацій та збільшення кількості навчальних посібників і підручників з методик навчання з чіткими установками щодо вибору методів, організаційних форм, засобів навчання, реалізації усіх етапів уроку, використання готових розробок на кожному уроці тощо, а через особистісну позицію вчителя у ставленні до дитини, фундаменталізацію знань з базового предмета, високу загальну культуру, глибоку психологічну та дидактичну компетентність в організації навчальної діяльності учнів, яка має особистісно-орієнтований та розвивальний характер.

На жаль, сьогодні досить поширеним є переконання, що основа професійної кваліфікації вчителя не в знанні свого предмета, а в методичній підготовці. Наприклад, досить часто доводиться чути від випускників фізико-математичних факультетів педагогічних університетів думку, що вчителю математики не обов'язково володіти глибокими математичними знаннями, математичним мисленням, оскільки в шкільній практиці вони майже не використовуються. Такі обмежені погляди на рівень фундаментальної, фахової підготовки вчителя не відповідають ні світовим тенденціям, ні державній концепції розвитку освіти в Україні. Тому на конкурсах педагогічної майстерності різного рівня, окрім проведення уроків із фахової дисципліни в незнайомому класі, потрібно проводити змагання на краще розв'язування шкільних олімпіадних задач та базових задач вищої математики. Для оцінки суто творчих здібностей конкурсантів – передбачити самостійне складання ними

системи різнорівневих задач конкретного розділу шкільної математики із формулюванням загального методу (способу) їх розв'язування та побудовою відповідних алгоритмічних та евристичних приписів. Психологічні дослідження показують, що творчий учитель своєю методичну систему роботи спрямовує перш за все на розвиток обдарованих і талановитих учнів. Вважаємо за доцільне в конкурси педагогічної майстерності включити завдання типу: сформулювати тему учнівської науково-дослідної роботи Малої академії наук із певного (вказаного) розділу математики і скласти її проспект. Запропоновані завдання дадуть змогу оцінити не тільки методичний рівень підготовки конкурсанта, але й науково-теоретичну базу, творчий потенціал особистості вчителя і як педагога, і як математика.

Зробивши висновок про відповідність сучасних світових, європейських тенденцій, державної концепції розвитку освіти цілям, змісту, формам, методам і результатам системи розвивального навчання, вкажемо на найістотніші аспекти впровадження названої системи навчання в практику загальноосвітніх шкіл, середніх навчальних закладів нового типу та педагогічних вузів.

1. Необхідно відмовитися від антигуманної традиційної системи навчання, у яких учень і студент є об'єктами зовнішніх впливів, завдяки установці на готові знання, емпіричний тип мислення, авторитарні методи організації навчального процесу. Дослідження показали, що в таких умовах переважають дві лінії аномального особистісного розвитку: невротична (при слідуванні наперед заданими навчальним і соціальним зразкам) та асоціальна (група ризику) [5: 111]. Концепція розвивального навчання дозволяє задати й реалізувати зовсім іншу, гуманістичну модель розвитку особистості завдяки побудові навчальної діяльності, у якій учень і студент є її суб'єктами, а в самому навчальному процесі домінують методи комунікативної педагогіки.

2. Ураховуючи те, що формування структури особистості здійснюється в молодшому шкільному віці (що доведено психологами О. Дусавицьким, В. Репкіним), для якого і на теоретичному, і на практичному рівнях уже розв'язана проблема розвивального навчання (система В. Давидова, Д. Ельконіна), особливо гострою стає проблема недостатньої кількості кваліфікованих кадрів (учителів-практиків) системи розвивального навчання. Тому одним із першочергових завдань у галузі освіти є широке запровадження названої системи навчання у педагогічному вузі та початковій школі.

3. Дослідження показують, що вплив на формування та розвиток особистості розвивальної системи освіти значною мірою залежить від особистості вчителя, його власних позицій стосовно цієї системи навчання. Тому актуальною є проблема підготовки і перепідготовки вчителів, які здатні впроваджувати в практику школи розвивальну систему навчання. Складність цієї проблеми полягає в тому, що названа дидактична система навчання передбачає педагогічну діяльність, яка кардинально відрізняється від традиційної. Тільки при особистісному сприйнятті розвивальної системи навчання викладачем і вчителем, наявності їх умінь організувати міжособистісний діалог між учасниками навчально-виховного процесу стає реальною реалізація її на практиці. Проте попередньо потребує розв'язання більш загальної проблеми, яка пов'язана із структурою діяльності викладача в рамках системи розвивального навчання.

4. Система розвивального навчання довела принципово нову роль молодшого шкільного віку в житті сучасної людини, що психологи пов'язують із формуванням структури особистості. Предметом дослідження повинно стати місце студентського періоду життя людини в її особистісному розвитку та вплив особистісних новоутворень студентського вікового періоду на подальшу професійну діяльність.

5. Вагоме місце в концепції розвивального навчання займає навчальна спільнота, мікросередовище, колектив, система особистісних відносин. Практичне впровадження системи розвивального навчання показало, що дійсний розвиток може відбуватися в особливим чином організованій малій групі [5: 110]. У зв'язку з цим потребують дослідження особливості міжособистісних відносин академічної групи студентів, їх потреби, інтереси, мотиви, цінності, емоції, які формуються в навчально-професійній діяльності, організованій у системі розвивального навчання.

6. Згідно з концепцією В. Давидова, Д. Ельконіна основною перешкодою розвитку особистості школяра є збереження емпіричного змісту знань та неможливість суб'єктної поведінки в навчальній діяльності, що є однією з причин неврозів, бездуховності, наркоманії, молодіжної злочинності. Тому потребують перевірки реальний стан розвитку теоретичного типу мислення студентів вищих навчальних закладах, зокрема педагогічних університетів, реальні співвідношення внутрішніх та зовнішніх чинників у навчально-професійній діяльності. Предметом дослідження має бути вплив сформованих типів мислення (емпіричного і теоретичного), організованої у вузі навчально-професійної діяльності (коли студент є її суб'єктом і об'єктом) на подальше професійне становлення майбутнього фахівця.

7. Згідно з періодизацією вікового періоду (за Д. Ельконіним) навчальна діяльність є провідною не тільки в молодшому шкільному віці, але й протягом усіх років навчання в школі. Особистість розвивається, а тип провідної діяльності залишається. Яке місце займає навчально-професійна діяльність студентів у їх подальшому особистісному розвитку, як вона впливає на майбутню професійну діяльність фахівця, як впливає професійна діяльність на розвиток особистості? – такі проблеми повинні бути розв'язані в рамках особистісно орієнтованого і розвивального навчання. А для цього необхідно попередньо з'ясувати, які механізми перебудови особистості студента на кожній із стадій, які виділяє М. Чобітько [6]: самовиховання – практичної діяльності, спрямованої на реалізацію себе як особистості, суб'єктного управління цією діяльністю, що передбачає установку до самовдосконалення, об'єктивної самооцінки; самоосвіти – цілеспрямованої систематичної освітньої діяльності, якою керує сама особистість; саморозвитку – усвідомленої діяльності, спрямованої на вдосконалення особистості відповідно до вимог навчання і професії, що ґрунтується на предметній, методичній, педагогічній, психологічній підготовці; самоактуалізації – прагнення до повнішого виявлення, розвитку і реалізації всіх потенцій особистості.

Реалізацію таких стадій особистісної перебудови в спеціально організованій навчальній діяльності передбачають особистісно орієнтована і розвивальна системи навчання. Це відповідає сучасній концепції

розвитку педагогічної освіти України, оскільки є засобом її модернізації та інтеграції до європейського і світового освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція 12-річної загальної середньої освіти / Інформаційний збірник МОН. – 2/2002, січень.
2. Гончаренко С.У. Фундаментальність професійної освіти – проблема часу // Професійно-технічна освіта. – 2005. – № 1. – С. 5-6.
3. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст. // Освіта. – 2001. – № 54-55. – С. 4-5.
4. Державна програма "Вчитель" // Інформаційний збірник МОН України. – 10/2002, травень.
5. Дусавицкий А.К. Развивающее образование: теория и практика. Статьи. – Харьков, 2002. – 146 с.
6. Чобітько М.Г. Самовдосконалення студентів – майбутніх учителів у процесі особистісно орієнтованої професійної підготовки // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 1. – С. 57-69.

Матеріал надійшов до редакції 17.11.2005 р.

Семенец С.П. Система развивающего обучения в контексте современной концепции развития образования.

В статье проведен анализ системы развивающего обучения с точки зрения современных тенденций развития мирового, европейского, национального образования.

Semenets S.P. Educational Training System in the Context of the Modern Concept of the Development of Education.

The article analyzes of the system of developing education in terms of the trends of the development of world, European and national education.